

EXISTENȚA PERSOANEI FIZICE

Secțiunea I. Preliminarii

§.1. Noțiunea și definirea persoanei fizice

Datele biologice ne oferă trei ordini ale vieții: vegetalul, animalul și umanul. Dar numai oamenilor le este recunoscută calitatea de *subiect de drept*, calitatea de *persoane*. Așadar, persoanele sau ființele umane sunt subiecte de drept (expresia echivalentă a *persoanei* este subiect de drept). „Destinatarul oricărui drept – scria Ihering – este omul pentru că orice drept corespunde cu un interes al omului”.

Subiect de drept civil este persoana care participă individual sau colectiv la raporturile juridice civile; ea este titulară de drepturi și obligații civile. Persoana este motorul vieții juridice.

Subiectele dreptului civil se împart în două mari categorii și anume: persoanele fizice și persoanele juridice. În adevăr, dreptul civil recunoaște ca subiect de drept pe fiecare individ (ca persoană fizică) dar, de asemenea, recunoaște această calitate și anumitor grupări (societăți comerciale, asociații, sindicate etc.). Există astfel în lumea juridică cele două categorii de persoane pe care le-am enunțat: persoana fizică și persoana juridică.

1. Persoană, personaj și personalitate

În înțelesul curent persoana este un individ al speciei umane, omul considerat prin totalitatea însușirilor sale fizice și psihice. S-a spus – într-o conotație astăzi depășită – că dreptul, în general, nu studiază persoana omenească în toată integritatea sa; el nu-i consideră pe oameni decât din punct de vedere al rolului pe care îl joacă în societate. Știința dreptului nu se ocupă de persoane decât numai cu privire la reglementarea raporturilor reciproce infinite de variate ce se nasc între ele¹. Aceasta era concepția clasică care se ocupa de individ numai fragmentar: numele, domiciliul, actele de stare civilă. Astăzi însă dreptul

¹ C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil român*, vol. I, Editura All, București, 1996, p. 133.

civil studiază corpul uman, organele și țesuturile detașate de el și chiar durerea fizică sau psihică.

Cuvântul *persoană* (etimologic derivă din latinescul *persona* care înseamnă masca actorului antic) exprimă această viziune și anume că pentru drept – într-o alegorie – oamenii sunt priviți ca actori ai vieții sociale. Trebuie subliniat că atunci când folosim cuvântul *persoană* singur – în limbajul juridic curent – ne vom referi în primul rând la persoana fizică¹.

Persoana nu se confundă cu *personajul*. Personajele, bunăoară, sunt persoanele care figurează într-o operă literară, artistică, cinematografică sau plastică. Uneori este denumit personaj și acela care deține o funcție importantă în viața publică². *Personalitatea*³ (fr. *personnalité*, germ. *Personalität*) în limbajul comun desemnează ceea ce este propriu, caracteristic, fiecărei persoane și o distinge ca individualitate; se folosește însă și în sensul de mari oameni de știință sau de conducători renumiți. Așa cum vom vedea, termenul se regăsește și în *drepturile personalității*, pentru a desemna acele drepturi inerente persoanei umane (înnăscute și inalienabile) pentru ocrotirea intereselor sale primordiale⁴.

2. Persoana fizică – subiect de drept

Orice ființă umană este subiect de drept. Noțiunea de subiect de drept a suferit de-a lungul istoriei modificări semnificative dacă avem în vedere că în societatea romană nu oricărui om i se recunoștea această calitate. Astfel, pentru ca cineva să poată participa la un raport juridic (deci să fie o „persoană”) trebuia să aibă capacitate juridică, adică aptitudinea generală și abstractă de a avea drepturi și obligații. Or, în dreptul roman, capacitatea nu era o calitate cu

¹ Denumirea de *persoană fizică* pentru subiectele individuale este destul de nepotrivită; în orice caz, această denumire s-a impus probabil pentru că ele există în realitatea materială înconjurătoare. Subiectele colective poartă numele de *persoane juridice*, având în vedere, probabil, că ele nu există ca persoane în lumea înconjurătoare ci, în concepția juridică, întregul colectiv este privit ca unic subiect de drept (M. Mureșan, A. Boar, S. Diaconescu, *Drept civil. Persoanele*, Editura Cordial Lex, Cluj-Napoca, 2000, p. 5, 6). În dreptul francez pentru persoana fizică se întrebuințează expresia *personne physique* iar pentru persoana juridică se folosește de obicei expresia de *personne morale*; în dreptul german persoana fizică este denumită *natürliche Personen* iar persoana juridică, *juristische Personen*; în dreptul englez se distinge între *natural person* și *artificial person* sau *conventional person*; în dreptul spaniol se distinge între *personas naturales* și *personas jurídicas*. S-a sugerat (nu însă *de lege ferenda*) folosirea altor expresii: pentru persoana fizică, „subiect de drept” iar pentru persoana juridică, „subiect artificial de drept” (E. Lupan, *Drept civil. Persoana fizică*, Editura Lumina Lex, București, 1999, p. 10).

² *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei, București, 1984, p. 680.

³ Etimologie: lat. *personalitas*, derivă de la *personalis*, adică personal.

⁴ G. Cornu, Association Henri Capitant, *Vocabulaire juridique*, PUF, coll. Quadrige, 2004, p. 667.

care omul se naște; bunăoară, sclavii nu erau subiecte de drept, fiind socotiți lucruri (*res*) sau unelte grăitoare (*instrumenta vocalia*)¹. La Roma, deși sclavul era un obiect al dreptului, natura sa umană nu era cu totul ignorată. Bunăoară, atunci când își revendica libertatea, sclavul dispunea de un reprezentat însărcinat să-i apere interesele în justiție; tot astfel, în epoca împăratului Claudius, uciderea unui sclav nevinovat era sancționată.

Oricum este meritul dreptului roman de a fi făcut distincția fundamentală între *personae* și *res*. Aceste două noțiuni servesc ca mijloace de ancorare în drept, iar evoluția ulterioară a Romei este marcată de apariția noțiunii de persoană umană în sensul modern al cuvântului, pornind de la tradiția creștină². Creștinismul, deși a relevat și a exaltat importanța sufletului, a stabilit totodată și legătura dintre conceptul de persoană și cel de conștiință morală.

Totuși, dreptul persoanelor a fost dominat, o perioadă îndelungată, de inegalitate și dependență. Sclavia negrilor a fost abolită abia la mijlocul sec. al XIX-lea; ei de asemenea nu erau considerați subiecte de drept decât în anumite condiții³. Prohibirea sclavajului este astăzi internațională: „Nimeni nu va fi ținut în sclavie sau în robie; sclavia și comerțul cu sclavi sunt interzise sub orice formă” (Declarația Universală a Drepturilor Omului, 1948).

O altă privare de a fi subiect de drept și care a fost abolită și ea la jumătatea sec. al XIX-lea a fost *moartea civilă* (*capitis deminutio*). Ea rezulta de regulă dintr-o condamnare penală (închisoare pe viață) sau, în mod voluntar, din *professio religiosa*. Morții civili, ființe vii, erau moarte pentru lume; nu mai erau subiecte de drept. Cel condamnat la muncă silnică sau cel care îmbrățișa viața monahală era considerat mort și drept urmare i se deschidea succesiunea, căsătoria era desfăcută și pierdea orice drept civil sau politic⁴. Deși Codul Napoleon conținea dispoziții privind moartea civilă, legiuitorul român de la

¹ Vl. Hanga, *Drept privat roman*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 1996, p. 97.

² Distincția dintre persoana umană și lucru a fost mult timp unul dintre stâlpii civilizației; ea a eliberat omul de sclavie și pe ea se întemeiază demnitatea persoanei. Dintre toate pericolele, cel mai vătămător și care amenință umanitatea este acela că oamenii nu mai cred în ei, nu mai cred că sunt oameni și că trebuie să fie respectați. Dacă omul acceptă să fie transformat în lucru, nu va mai exista speranță iar sfârșitul speranței înseamnă sfârșitul civilizației (Ph. Malaurie, L. Aynés, *Droit civil. Introduction générale*, édition 1994/1995, Cujas, p. 57).

³ Expansiunea colonială a readus cu sine sclavia în coloniile din America (*Codul negru*, editat la 16 martie 1685). Bonaparte va menține Codul negru iar sclavia va fi definitiv abolită în Franța prin Decretul din 27 apr. 1848 (Th. Garé, *op. cit.*, p. 3).

⁴ Gaius, *Instituțiunile*, traducere A.N. Popescu, Editura Academiei, București, 1982, p. 69-72. Inovația timpurilor moderne nu este mai puțin funestă: a existat posibilitatea de a fi „condamnat la moarte a doua oară” prin arderea cărților, îndepărtarea numelui din manualele școlare, demolarea monumentelor, rebotezarea străzilor etc.

1864 nu le-a mai preluat. Astfel moartea naturală rămâne singura cauză de încetare a personalității¹.

Trebuie subliniat că evoluția dreptului persoanelor a fost profund influențată în sec. al XX-lea de curentele filozofice, sociologice, psihologice și psihanalitice, care au îmbogățit conceptele de persoană fizică și persoană juridică. Un salt cu adevărat semnificativ a avut loc prin Declarația Universală a Drepturilor Omului, când individului abstract i s-a opus persoana ca o realitate concretă, atât carnală cât și spirituală. Acest reviriment a fost resimțit în abordarea persoanei fizice care tratează existența persoanei, drepturile sale și identificarea sa.

Prin subiect de drept înțelegem acela care se poate prevala de multiple prerogative și, în special, de drepturi subiective². Subiectul de drept nu este altceva decât persoana înfățișată în funcția sa juridică; sau, cum s-a mai spus, subiectul. S-a mai învederat că sintagma *subiect de drept* desemnează în egală măsură atât participantul la raporturile juridice – titularul de drepturi și obligații – cât și *vocația* unui atare titular de a participa la asemenea raporturi, concretizată în aptitudinea de a-și pune în valoare drepturile și obligațiile ce-i sunt recunoscute, respectiv impuse³. Individul uman nu este în mod necesar subiect de drept; el devine astfel numai dacă dreptul pozitiv îi atribuie această calitate⁴.

¹ Un caz interesant de moarte civilă (și chiar de moarte) a fost descoperit la triburile primitive: un individ conștient de a fi obiectul unui blestem (vrăji) este profund convins – în virtutea tradițiilor grupului său – că este condamnat, iar rudele și prietenii împărtășesc această certitudine. Din acea clipă comunitatea se dezice de el, comportându-se față de el ca și cum ar fi mort; i se celebrează riturile sacre. Privat mai întâi în mod brutal de toate legăturile sale familiale și sociale, individul cedează în fața acestei terori. Deci „din om viu, subiect de drepturi și îndatoriri, gruparea îl proclamă mort, obiect de temeri și de interdicții. *Integritatea fizică nu rezistă în fața dizolvării personalității sociale*” (C. Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*, Editura Politică, București, 1978, p. 198). Pentru o introducere în antropologia juridică, a se vedea, J. Vanderlinden, *Anthropologie juridique*, Connaissance du droit, Dalloz, 1996, p. 5-35.

În concepția lui Schopenhauer „sociabilitatea face parte din înclinațiile periculoase, chiar nefaste, deoarece ne pune în contact cu ființe ce au adeseori o morală dubioasă, un intelect obtuz sau deformat” (A. Schopenhauer, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*, Editura Saeculum I.O., București, 1999, p. 67; sau un alt cugetător spunea că liniștea sufletească este mereu amenințată de orice tovărășie și ea nu se poate păstra fără o cantitate importantă de singurătate.

² „Subiect de drept este orice persoană căreia i se conferă personalitate juridică” (M. Douchy-Oudot, *Droit civil. Introduction. Personnes. Famille*, Dalloz, 2006, p. 141).

³ M.N. Costin, *Marile instituții ale dreptului civil român*, vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1984, p. 9. Este interesant de amintit că în literatura juridică sovietică se folosea termenul de *cețățean* pentru a desemna omul privat individual ca subiect de drept (S.N. Bratus, *Subiectele dreptului civil*, E.S.P.L.A., București, 1963, p. 42).

⁴ În dreptul musulman omul este subiect al legii (*mahkümi lahu, alayki*). Explicația rezidă în efectul pactului primordial, etern, prin care fiii lui Adam au promis supunere lui Dumnezeu care, în schimb, ar fi creat lumea pentru folosul lor. Orice persoană este, deci, izvor de drept. Ea este înzestrată cu calitatea numită *dhimma*. Ea înseamnă în același timp capa-

În doctrină, datorită dezvoltării științelor (în special a celor biomedicale), s-a ridicat întrebarea dacă *specia umană* poate fi calificată persoană morală și, deci, subiect de drept, prin specie umană înțelegându-se entitatea abstractă care regroupează ansamblul ființelor umane vii și cele care se vor naște. Desigur, pare curios ca, pe de o parte, să se protejeze specia umană în fața experimentelor genetice și, de altă parte, să se facă din ea subiect de drept. De aceea, a face din specia umană o persoană întâlnește obstacole de ordin practic, deși conceptul de subiect de drept nu pare a nu admite o extensie a sa și asupra speciei umane, dar în anumite condiții¹. Pentru alți autori specia umană este un obiect al dreptului, respectiv un *lucru comun*².

În ce privește *natura juridică* a persoanei fizice, chestiunea este simplă: întreaga doctrină admite că persoanele fizice sunt ființe umane. Aceasta este definiția lor și de asemenea aceasta este natura lor juridică.

3. Individualism și socializare

Există, fără îndoială, în orice om care trăiește în societate *ființa individuală* și *ființa socială*. Din simplul fapt că trăim, că respirăm – de la primul strigăt până la ultimul suspin – avem sentimentul că avem drepturi, drepturi înnăscute în ființa noastră și simțim că orice ființă umană are în mod natural aceleași drepturi. Dar, de altă parte, noi încercăm sentimentul că fiecare este unic și că suntem diferiți; că situația noastră este particulară, condiția noastră singulară: fiecare după vârsta sa, după sexul său, familia, originea sa, naționalitatea, profesia, religia sa etc. Poate că și din această cauză limbajul uzual evită adesea cuvântul egalitate, iar atunci când este invocat este întrebuițat într-un sens vindicativ, de condamnare a discriminărilor.

citate în sens larg și personalitate, aptitudinea de a dobândi drepturi (L. Milliot, Fr. P. Blanc, *Introduction à l'étude du droit musulman*, 2-e édition, Dalloz, 2001, p. 207).

¹ Astfel s-a spus că, în principiu, legea este cea care recunoaște expres personalitate juridică anumitor grupări, dar că există persoane morale în afara celor instituite sau recunoscute de lege. Conform teoriei realității tehnice a personalității, recunoașterea personalității implică două condiții: ca gruparea să fie organizată pentru apărarea intereselor colective distincte de interesele individuale care o compun și, totodată, să aibă o organizare de bază. Dacă prima condiție – în cazul speciei umane – este îndeplinită (deoarece specia umană este organizată pentru apărarea genomului său și nu pentru cel al individului), în schimb, în ce privește cea de-a doua condiție, ea pare dificil de atins. În adevăr, în prezent specia umană este lipsită de o structură juridică care să impună voința proprie a ființei morale; de asemenea ea este lipsită de reprezentanți legali. De aceea discuția rămâne deschisă (pentru detalii, A. Lepage, L. Marino, Ch. Bigot, *Droits de la personnalité. Panorama 2004-2005*, Recueil Dalloz, 2005, p. 864-878).

² B. Mathieu, *Genome humain et droits fondamentaux*, Economica, PUAM, 2000, p. 93.

Statutul juridic al persoanelor reglementat de dreptul civil reflectă această dualitate¹. Astfel, sub anumite aspecte, toate ființele umane sunt asemănătoare. Sub alte aspecte, persoanele se diferențiază și dreptul civil atașează consecințe juridice acestor diferențe; *dreptul civil consacră o distincție civilă a persoanelor*. Bunăoară, fiecare individ se găsește într-o situație personală care se numește starea sa civilă; așadar fiecare persoană are un atare statut civil. Pe drept cuvânt s-a afirmat: „Toți oamenii sunt egali de la natură; la fel de liberi, la fel de nobili. Dar natura a marcat între ei anumite diferențe și se poate afirma că, dacă toți sunt egali, ei nu sunt totuși identici”². Nici din punct de vedere genetic oamenii nu sunt identici.

După părerea unor autori, *condițiile juridice ale persoanei* sunt: existența persoanei, capacitatea persoanei și drepturile persoanei (drepturi patrimoniale și drepturi extrapatrimoniale)³.

¹ Unii autori au arătat că în concepția dreptului civil persoana civilă este, pe de o parte, un personaj abstract, o ființă înzestrată cu o aptitudine, de altă parte, persoana este înțeleasă în mod concret (corp și suflet) și îi consacră pentru aceasta drepturile patrimoniale (G. Cornu, *Droit civil. Introduction. Les personnes. Les biens*, 8 édition, Montchrestien, 1997, p. 164).

² G. Cornu, *op. cit.*, p. 158. La populația *Wolof* din Senegal copilul născut nu este pe deplin o ființă umană. El trebuie să fie recunoscut ca membru al unui grup pentru a fi identificat și apoi socializat. La ieșirea din casa de naștere (a 8-a zi) mama, o soră sau moașa îl prezintă pe noul născut comunității, în prezența capului familiei. Copilul primește numele său de onoare (*sant*) împreună cu legăturile de rudenie. Din acest moment copilul este înscris pe trei axe diferențiate: spațiu, timp și societate. *Axa spațiu* înscrie copilul în familie apoi în comunitățile rezidențiale și politice. *Axa timpului* se caracterizează printr-o aprofundare a generațiilor, prin apartenența sa la ascendenți; această axă este structurată biliniar: pe de o parte *men* (matriliniaj restrâns) și *xet* (matriliniaj maxim asociat unei comunități de origine a mamei), și de altă parte, *genyo* (patriliniaj minimal) și *gin* (patriliniaj maximal). În sfârșit, *axa socializării* presupune trecerea individului prin etape succesive care sunt absolut necesare uceniciei și inițierii lui în viață. Când va fi socotit pregătit tatăl lui îi va propune o căsătorie (dar el poate alege și singur) care va face din el succesiv un *borom seyt* (responsabil al soției), un *borom dieul* (responsabil al familiei conjugale dispunând de un grânar propriu), un *borom ndiebat* (responsabil al unei familii lărgite sau poligame). Dar consacrarea va fi atunci când el devine *borom keur* (stăpân și responsabil al tuturor persoanelor din aceeași familie), singurul autorizat să angajeze această comunitate extinsă în relațiile cu exteriorul. Parcursul său nu este încă terminat pentru că îi rămâne încă să devină *mam* (bunic) și *mamat* (decan sau patriarh) ca și bunicul său. Recompensa finală este aceea de a fi integrat după moartea sa în grupul *tyosan*-ilor, strămoșii fondatori, în calitate de *rab*, care reîncarnându-se va asigura cercul socializării, menținând *bax i mam*-ul, binele și cutumele strămoșilor (a se vedea, E. Le Roy, *Les Africains et l'Institution de la Justice. Entre mimétismes et métissages*, Dalloz, 2004, p. 231-233).

³ Th. Garé, *Le droit des personnes*, Dalloz, 2003, p. 13-21. Acest autor include în rândul drepturilor persoanei, alături de drepturile patrimoniale și extrapatrimoniale și acțiunea în justiție, dreptul persoanei de a acționa în justiție; este un drept de natură procesuală.

4. Ființa umană și personalitatea juridică¹

Personalitatea juridică este inerentă ființei umane. Ea este atribuită, fără excepție, omului de la naștere și este păstrată până la moarte². Personalitatea juridică este o aptitudine, o virtualitate a ființei umane. Potențial, ea există în fiecare individ; este vocația de a fi titular activ sau pasiv de drepturi subiective. Apoi ea este de o generalitate absolută și permanentă. Toate ființele umane au dreptul la personalitate juridică. „Fiecare are dreptul să i se recunoască personalitatea sa juridică oriunde s-ar afla” (Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948, art. 6).

Din aproape în aproape, putem defini *personalitatea juridică* ca fiind aptitudinea generală și abstractă de a fi titular activ sau pasiv de drepturi subiective³; altfel spus, ea este vocația de a participa la viața juridică (a fi proprietar, creditor, a încheia o căsătorie, a vota la alegerile politice, a plăti impozite, a suporta o servitute de trecere etc.) sau aptitudinea de a deveni subiect de drept. Ea înglobează drepturi publice și drepturi private (în primul rând civile).

O precizare este necesară: personalitatea juridică nu asigură în mod concret tuturor satisfacția efectivă a acelorași avantaje economice și a acelorași poziții sociale; deci nu orice individ (subiect de drept) va fi în fapt proprietar, creditor, căsătorit etc. și nu oricare va trebui să suporte o servitute de trecere etc., ci el va putea *eventual* să dețină aceste prerogative sau să fie supus la obligații⁴. Trebuie să ne păzim de a confunda personalitatea juridică cu capacitatea juridică.

Personalitatea juridică este legată direct de *corpul omului* și nu de conștiința sau voința sa. De aceea, copilul de vârstă fragedă sau alienatul mintal sunt juridic persoane, în ciuda imaturității sau deficiențelor lor psihice; ei sunt asimilați sub acest aspect cu adultul care are o judecată deplină. Personalitatea este atribuită ca o prerogativă de ordine publică, independent de voința individuală; nimeni nu poate renunța la personalitatea sa; ea nu poate fi îngrădită și nici nu se divide. Fiind consacrată omului, personalitatea juridică nu este

¹ O. Ungureanu, C. Munteanu, *Observații privind persoana fizică și personalitatea juridică*, *Pandectele Române*, nr. 4/2005, p. 180-189; I. Reghini, *Persoana fizică*, în I. Reghini, S. Diaconescu, *Introducere în dreptul civil*, vol. I, Editura Sfera juridică, Cluj-Napoca, 2004, p. 117.

² „Viața umană este singura condiție a personalității”, P. Voirin, G. Goubeaux, *Droit civil. Personnes-Famille, Incapacités-Biens, Obligation-Suretés*, Tome I, 29-e édition, L.G.D.J., 2003, p. 45.

³ În același sens, a se vedea, P. Courbe, *Droit civil. Les personnes, la famille, les incapacités*, 5-e édition, Dalloz, p. 3.

⁴ B. Starck, H. Roland, L. Boyer, *Introduction au droit*, quatrième édition, Litec, Paris, 1996, p. 325.